

© Видавець Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України, 11.07.2026
Це – препринт відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode.uk>

Автор підтверджує, що даний препринт відповідає всім вимогам Договору приєднання

https://arxiv.nas.gov.ua/public/accession_agreement.html

Розроблення та відповідальне впровадження генеративного ШІ в науково-педагогічній сфері в Україні

Будник Микола^[0000-0002-4020-0213]

Інститут кібернетики імені В.М. Глушкова НАН України, пр. Академіка Глушкова, 40, Київ, 03187, Україна

budnykmykola@gmail.com

Анотація. Актуальність роботи зумовлена швидким розвитком великих мовних моделей та їх впровадженням в усі сфери суспільного життя. Особливі виклики це створює в галузі науки та освіти, де велике значення мають інтелектуальні здібності людини. В роботі проведено аналіз сучасних засобів генеративного ШІ та стану їх впровадження в науково-педагогічну галузь. Показано, що вони здатні до розв'язання складних задач, генерації когнітивної поведінки та оброблення великих обсягів контексту. Проте подальше впровадження генеративного ШІ потребує надійної валідації та розробки відповідної нормативної бази з огляду на те, що ці засоби демонструють емерджентну поведінку. Тому необхідно забезпечити відповідальне використання генеративного ШІ у науково-педагогічній діяльності та мінімізувати випадки неочікуваного, а особливо, шкідливого впливу.

Ключові слова: великі мовні моделі, штучний інтелект, освітній процес, наукова діяльність, впровадження, відповідальний ШІ.

1 Вступ

Останніми роками швидко розвиваються великі мовні моделі (Large language model, LLM), які широко впроваджуються в усі сфери суспільного життя, та як правило, в галузі ІТ називаються системами генеративного штучного інтелекту (ШІ). Особливі виклики це створює в галузі науки та освіти, де велику значення мають інтелектуальні здібності людини, тобто когнітивні здатності, рівень знань та творчість. Робота LLM супроводжується проявами нових емерджентних властивостей, тобто несподіваних форм поведінки, що проявляються лише у досить складних моделях [1].

Проте, багато систем ГШІ функціонують лише як статистичні симулятори або чат-боти, які генерують тексти на основі навчальної вибірки. При цьому вони не проявляють когнітивної поведінки на достатньо високому рівні (ініціативність, пам'ять чи тривала самоідентифікація протягом кількох сеансів взаємодії з користувачем). Широко

розповсюджені моделі (OpenAI GPT-4o, DeepSeek R1, Google Gemini/Gemma, Meta Llama, Microsoft Phi), відповідають на різні запити користувача, проте вони не мають когнітивної суб’єктності та діють лише в рамках алгоритмів, закладених в неї розробниками.

2 Постановка задачі

Мета роботи полягає в порівнянні LLM щодо здатності проявляти когнітивні та поведінкові властивості [2], згаданих вище моделей (OpenAIGPT-4o, DeepSeek R1, Google Gemini, Google Gemma, Meta Llama, Microsoft Phi), зокрема емерджентну поведінку та психологічні аспекти. Також актуальним є дослідження впливу систем ГШІ на науково-педагогічну сферу, зокрема питання їх відповідального застосування.

3 Порівняння продуктивності моделей на когнітивних тестах

У таблиці 1 наведено ключові кількісні показники на стандартних тестах (бенчмарках) [3].

ТАБЛИЦЯ 1. Результати тестування LLM на тестових наборах.

Рей- тинг	Модель (рік)	Пара- метри	Контекст, токенів	ARC- Challenge (%)	MMLU (5-shot, (%))	Особливості
1	GPT-4o (2024)	~200млрд (закрито)	32k (мульти- модаль- ність)	86.5	86.4	Бар Exam ~90%, CodeExeс >80%; мультимодальність (обробка зображень)
2	DeepSeek R1 (2025)	~671 млрд (~37 млрд активних)	8k (текст)	82	80	Оптимізована для логічних міркувань, заявлена паритетна точність з OpenAI-o1
3	Google Gemini (2.5 Pro, 2025)	~500 млрд	1 млн (мульти- модаль- ність)	85	84 \	Лідер LMArena (human pref); сильна математика, код, відеоаналіз
4	Meta Llama-2 (2023)	70 млрд	4k (текст)	68	68.9	Відкрита модель, перевершує GPT-3.5 на багатьох тестах; Llama-3 (неофіц.) ~86% MMLU (паритет GPT-4)
5	Google Gemma 7B (2024)	7 млрд	4k (текст)	50	45	Відкрита модель; продуктивність як у більших моделей (7B Gemma ≈13B Llama); RLHF для безпеки
6	Microsoft Phi-4-mini (2025)	3.8 млрд	128k (текст)	49	70	SLM оптимізовані для локального використання

З таблиці 1 видно, що GPT-4o демонструє найкращу якість майже у всіх задачах та перевершує середній результат людини на багатьох тестах. Google Gemini 2.5 наблизився до GPT-4o: за твердженнями Google, Gemini 2.5 Pro перевершує GPT-4.5 і Claude 3.7 на низці бенчмарків (напр., Humanity’s Last Exam 18.8% vs ~15% у конкурентів). Одночасно відкриті моделі Llama швидко вдосконалюються, зокрема Llama-2 70B була слабшою, але

наступні версії Meta (Llama-3, Llama-4 з архітектурою експертів) за академічними тестами вийшли на рівень закритих систем. Невеликі моделі Microsoft Phi демонструють слабші результати, проте їх мета – ефективність. Phi-3, Phi-4 (близько 13-14 млрд параметрів) досягли рівня більших моделей попереднього покоління.

Дані дослідження підтверджують, що емерджентні когнітивні здібності найбільш розвинені у найбільших моделях (GPT-4 та Gemini), які мають найвищі бали в тестах на знання та логіку. Відкриті моделі відстають, наприклад мультимодальність та занадто довгий контекст у Gemini.

4 Впровадження у військову та медичну галузі

Викладач у ЗВО повинен бути насамперед активним вченим, щоб компетентно донести студентам проблематику та шляхи її вирішення у галузі ІІІ взагалі, а також зокрема специфіку ГІІІ. У цьому зв'язку, автор приймав участь у виконанні дотичної тематики, зокрема наукових проєктів:

4.1. Проєкт NATO NIAG SG-279 (2022-2023).

Зазначений проєкт фінансований NATO Industrial Advisory Group (NIAG) в рамках проєкту (SG-279) на тему «Define Recommended Protocols and Standards to Certify Applications Using Artificial Intelligence (AI) within NATO». В даній НДР розглянуто проблеми впровадження ІІІ у 6-ти напрямках, дотичних до діяльності НАТО:

- 1) Military Mobility;
- 2) Imagery Analysis;
- 3) Cyber Threat Analysis;
- 4) Information Environment Assessment;
- 5) Assisted Decision Making;
- 6) Climate Analysis.

Проаналізовано сучасний стан щодо сертифікації технічних та програмних засобів, які містять елементи ІІІ. Надано рекомендації НАТО щодо розроблення стандартів та протоколів для сертифікації озброєння та військової техніки, які виробляють чи застосовують країни НАТО [4].

4.2 Проєкт НФДУ № 2020.01/0245 (2020-2021)

«Трансдисциплінарна інтелектуальна інформаційно-аналітична система супроводження процесів реабілітації при пандемії (TISP)», конкурс «Наука для безпеки людини та суспільства». Основний результат – створена система TISP реабілітаційного профілю, яка містить 7 функціональних підсистем: онтологічна підсистема супроводження Білої Книги ФРМ; діалогова підсистема; онтологічна підсистема Міжнародної Класифікації Функціональностей; підсистема розробки і супроводження методології реабілітаційних заходів; підсистема супроводження реабілітаційних заходів на рівні «реабітолог – пацієнт»; підсистема оцінки ефективності реабілітаційних заходів та прогнозу розвитку ситуації; підсистема інформаційно-аналітичної підтримки комплексу діагностичних процедур; підсистема розробки і корекції стратегії реабілітаційних заходів (на прикладі розробки Smart-системи телемедичного супроводження реабілітаційних заходів) [5].

4.3 Проєкт НФДУ № 2021.01/0136 (2023-2024)

«Розробка хмарної платформи пацієнт-центричної телереабілітації онкологічних хворих на основі математичного моделювання», конкурс «Наука для безпеки і сталого розвитку України» Національного фонду досліджень України. Основна ідея - поєднання методів ІІІ

з математичними моделями процесів теле- та реабілітації, що забезпечує прийняття обґрунтованих рішень засобами доказової медицини на рівні «лікар-пацієнт» [6].

5 Впровадження у педагогічну галузь

5.1 Проект НФДУ № 365/1796 (2025-2026)

3) Розроблення дослідного зразка експертної системи підтримки прийняття рішень на основі ШІ [7] - створюється ШІ помічник який надаватиме рекомендації, пояснення та аналіз медичних даних із використанням засобів ШІ, включно з LLM, технологіями Retrieval-Augmented Generation (RAG) та Retrieval Interleaved Generation (RIG) для:

- Лікарів первинної, спеціалізованої та реабілітаційної медицини.
- Пацієнтів, які зацікавлені в отриманні медичних порад та інформації.
- Студентів та інтернів медичних спеціальностей.

5.2 Впровадження в освітньо-наукові програми (ОНП) для аспірантів

В ОНП Інституту кібернетики НАНУ для підготовки докторів філософії зі спеціальності 122 «Комп'ютерні науки» [8] та згідно нової європейської класифікації F3 [9] введено навчальні дисципліни, що висвітлюють проблематику ШІ: Системи штучного інтелекту, Штучний інтелект, Класифікація та прийняття рішень, Генеративний ШІ, Системи комп'ютерного зору з елементами ШІ.

5.3 Впровадження в освітньо-професійні програми (ОПП) для магістрів

Також як гарний приклад наведемо розроблення ОПП для магістрів «Системи штучного інтелекту» в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана [10].

6 Висновки

Проведений аналіз показав, що сучасні LLM демонструють високий рівень емерджентної поведінки, здатні до розв'язання складних задач, генерації когнітивної поведінки та оброблення великих обсягів контексту. Однак, подальший розвиток ГШІ потребує надійної валідації для можливості впровадження у практику з точки зору унеможливлення безвідповідального (неочікуваного, навмисно шкідливого) застосування.

Україна наразі перебуває на початковому етапі легалізації ГШІ, який потребує подальшого вдосконалення як наукового осмислення, так і юридичного оформлення всіх аспектів взаємодії ГШІ та суспільства з метою мінімізації негативного впливу безвідповідального застосування ГШІ на всі сфери функціонування суспільства. В першу чергу це стосується сфери науки та вищої освіти, спрямованої на продукування нових знань та нетривіальне суттєве осмислення існуючих знань (творчість), що повинно бути основним економічним рушієм у майбутньому.

У 2025 році в Україні оприлюднено нормативно-методичні документи, які регулюють впровадження ШІ в галузі освіти та науки [11-12], видані Мінцифри та МОНУ. Але питання законодавчого врегулювання проблем із захистом авторських прав та прав інтелектуальної власності ще потребують вирішення [13].

Проте, наявні нормативні акти потребують подальшого вдосконалення та широкої імплементації в науково-педагогічну сферу в Україні з дотриманням принципів доброчесності та відповідальності.

Подяки

Автор дякує за підтримку в рамках НДР «Розроблення дослідного зразка експертної системи підтримки прийняття рішень на основі ШІ» (Договір №365/1769 від 28.05.2025 між ІК ім. В.М. Глушкова НАНУ та Тернопільським національним медичним університетом ім. І.Я. Горбачевського МОЗУ), ВФ.220.40 «Розробка та дослідження методів реєстрації та аналізу слабких магнітних, електричних та оптичних сигналів для побудови інформаційно-діагностичних технологій різного призначення» (2024-2028) та ВП.220.41 «Розробка алгоритмів та програмно-апаратних засобів для інформаційно-діагностичних систем різного застосування» (2024-2026).

Наявність попередньої публікації

Дана публікація є постпринтом доповіді на конференції за результатами науково-педагогічного стажування протягом 6 жовтня – 6 листопада 2025 року, в Riga Nordic University (м. Рига, Латвія), опублікованої в 2025 році [14].

Список посилань

1. J. Wei et al., “Emergent Abilities of Large Language Models,” Oct. 26, 2022, arXiv: arXiv:2206.07682. doi: 10.48550/arXiv.2206.07682.
2. J. Li, “Can ‘consciousness’ be observed from large language model (LLM) internal states? Dissecting LLM representations obtained from Theory of Mind test with Integrated Information Theory and Span Representation analysis,” Natural Language Processing Journal, vol. 12, p. 100163, Sep. 2025, doi: 10.1016/j.nlp.2025.100163.
3. K. Malakhov, M. Budnyk, M. Matviychuk, Vergleichende Analyse der kognitiven und verhaltensbezogenen Eigenschaften moderner großer Sprachmodelle (Version 1). Preprint. Електронний ресурс. - Zenodo. <https://doi.org/10.5281/zenodo.16880372>, August 15, 2025. - 18 с.
4. Project NATO NIAG SG-279 Define Recommended Protocols and Standards to Certify Applications Using AI within NATO. 2023. URL: https://diweb.hq.nato.int/niag/study_groups/sg279/default.aspx, (дата звернення: 30.09.2025).
5. Остаточний звіт за проектом Національного фонду досліджень України (НФДУ) 2020.01/0245 «Трансдисциплінарна інтелектуальна інформаційно-аналітична система супроводження процесів реабілітації при пандемії (TISP)», (2020-2021), URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0221U105840>
6. Палагін О.В., Стецюк П.І., Сергієнко І.В., Владимиров О.А., Вакуленко Д.В., Будник М.М., Малахов К.С., Семикопна Т.В., Симонов Д.І., Сивак О.В. Хмарна платформа пацієнт-центричної телереабілітації онкологічних хворих на основі математичного моделювання: колективна монографія / за ред. Палагіна О. В., Стецюка П.І.; НАН України, НФДУ, Ін-т кібернетики імені В. М. Глушкова, Київ, 2024, 387 с. <https://doi.org/10.34229/mono.palagin.24.1>
7. Палагін О.В., Будник М.М., Матвійчук М.О., Малахов К.С. Порівняльний аналіз когнітивних та поведінкових властивостей сучасних мовних моделей. Міжнародний

- науково-технічний журнал Проблеми керування та інформатики, 2025, т. 70, № 5, с. 87-101. <https://doi.org/10.34229/1028-0979-2025-5-8>
8. Будник М.М., Палагін О.В., Кургаєв О.П., Летичевський О.О. Освітньо-наукова програма третього (освітньо наукового) з підготовки докторів філософії за спеціальністю 122 «Комп'ютерні науки» Київ: Ін-т кібернетики ім. В.М. Глушкова НАНУ, 2021, <http://incyb.kiev.ua/aspirantura/aspirantura/projekt-onp-122-2021-2.pdf>
 9. Будник М.М., Палагін О.В., Кургаєв О.П., Симонов Д.І. Освітньо-наукова програма третього (освітньо наукового) з підготовки докторів філософії за спеціальністю F3 «Комп'ютерні науки» Київ: Ін-т кібернетики ім. В.М. Глушкова НАНУ, 2021, <http://incyb.kiev.ua/aspirantura/aspirantura/projekt-onp-122-2021-2.pdf>
 10. Устенко С.В., Мозгаллі О.П., Гужва В.М., Помазун О.М., Будник М.М., Котлярова Ю.О. Освітньо-професійна програма з підготовки магістрів «Системи штучного інтелекту» зі спеціальності F3 Комп'ютерні науки. Київ. КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2025. 27 с. https://fisit.kneu.edu.ua/ua/fisit_graduate/magistratura_iitve/sshi_iitve_magistr/
 11. Рекомендації щодо відповідального впровадження та використання технологій ШІ в ЗВО. 2025. МОНУ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfry-ta-mon-razom-z-ekspertamy-rozrobyly-rekomendatsii-shchodo-vidpovidalnoho-vykorystannia-shi-u-vuzakh>
 12. Методичні рекомендації «Штучний інтелект у ЗВО: рекомендації для викладачів, студентів і працівників ЗВО». 2025. МОНУ. URL: <https://mon.gov.ua/news/shtuchnyi-intelekt-u-zakladakh-vyshchoi-osvity-rekomendatsii-dlia-vykladachiv-studentiv-i-pratsivnykiv-zvo>
 13. Марина Хеленюк, Штучний інтелект vs авторське право: закони різних країн. Юридична газета. №11–12 (769–770). <https://yur-gazeta.com/>
 14. Будник М.М. Розроблення та відповідальне впровадження генеративного ШІ в науково-педагогічній сфері в Україні. Proc. of the Scientific and Pedagogical Internship «The experience of EU countries and Ukraine in organizing the educational process in training specialists in technical sciences», October 6 – November 16, 2025, Riga: Riga Nordic University, the Republic of Latvia, 2025, с. 147–154.

Development and responsible implementation of generative AI in the scientific and pedagogical sphere in the Ukraine

Mykola BUDNYK^[0000-0002-4020-0213]

V.M. Glushkov Institute of Cybernetics, NAS of Ukraine, 40, Academician Glushkov Ave., Kyiv, 03187, Ukraine
budnykmykola@gmail.com

Abstract. The relevance of the work is due to the rapid development of large language models and their implementation in all spheres of social life. This creates particular challenges in the field of science and education, where human intellectual abilities are of great importance. The paper analyzes modern tools of generative AI and the state of their implementation in the scientific and pedagogical field. It is shown that they are capable of solving complex problems, generating cognitive behavior and processing large volumes of context. However, the further implementation of generative AI requires reliable validation and the development of an appropriate regulatory framework, given that these tools demonstrate emergent behavior. Therefore, it is necessary to ensure the responsible use of generative AI in scientific and pedagogical activities and minimize cases of unexpected, and especially harmful, impact.

Keywords: large language models, artificial intelligence, educational process, scientific activity, implementation, responsible AI.